

OMMAVIY MADANIYAT VA MEDIA: IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI

Qo'qon Davlat Universiteti talabasi

Karimova Mushtariy

Annotatsiya. Ushbu maqolada ommaviy madaniyat va media hodisasining zamonaviy jamiyatdagi o'rnini, ularning shaxs, jamiyat va madaniy taraqqiyotga ko'rsatadigan ijobiy hamda salbiy ta'siri ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Medialashgan makonda axborot tezligi, globallashuv, axborot iste'moli, shaxsning ijtimoiy ongiga ta'sir va madaniy identifikatsiya masalalari yoritiladi. Ommaviy madaniyatning yoshlar qadriyatlari, xulq-atvori, estetik didi va ijtimoiy faolligiga ta'siri bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili keltirilgan. Shuningdek, media makonida tarbiyaviy, axloqiy va kommunikativ jarayonlarda kuzatilayotgan ijobiy imkoniyatlar hamda xavf-xatarlar muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari ommaviy madaniyatni boshqarish, media savodxonligini oshirish va sog'lom axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish bo'yicha ilmiy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Ommaviy madaniyat, media, axborot makoni, globallashuv, yoshlar, qadriyatlar, media savodxonlik, kommunikatsiya, madaniy identitet, ijtimoiy ong.

Kirish. XXI asrda texnologik taraqqiyot va axborot oqimining keskin ortishi inson faoliyatining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa media tizimining kengayishi va internet platformalarining ommalashuvi ommaviy madaniyatning shakllanishi va tarqalishiga kuchli turtki berdi. "Media" tushunchasi faqat televidenie yoki gazeta bilan cheklanmaydi; u ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, videoplatformalar, mobil ilovalar, reklama tizimlari va boshqa kommunikatsiya vositalarini o'z ichiga oladi. Bu jarayon jamiyatda axborot iste'moli madaniyatini tubdan o'zgartirdi.

Ommaviy madaniyat (mass culture) ko'pincha keng ommaga mo'ljallangan, soddalashtirilgan, tijorat maqsadlariga yo'naltirilgan madaniy mahsulotlar majmuasi sifatida talqin etiladi [Toffler, 1980, 59]. Bunday madaniyatning afzalligi — u ommaga tez, tushunarli va jozibali shaklda taqdim etiladi; salbiy jihati esa — chuqur

mazmunning qisqarishi, ma'naviy qadriyatlarning soddalashtirilishi va iste'molchilik kayfiyatining kuchayishi bilan bog'liq.

Hozirgi kunda media va ommaviy madaniyat ayniqsa yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois mazkur mavzu ilmiy, ijtimoiy va pedagogik nuqtai nazardan alohida tadqiqotni talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ommaviy madaniyat masalasi G. D. Lassuell, T. Adorno, M. Maklyuen, E. Moren, O. Toffler kabi ilmiy tadqiqotchilar tomonidan turli davrlarda chuqur o'rganilgan. Adorno ommaviy madaniyatni "madaniy industriya" deb atab, uning asosiy maqsadi iste'molchi ongini boshqarish ekanini ta'kidlaydi [Adorno, 1991, 74]. Maklyuen esa "global qishloq" konsepsiyasini ilgari surib, media jamiyatni bir makonga birlashtirishi mumkinligini ko'rsatgan [McLuhan, 1964, 32].

Morenning fikricha, ommaviy madaniyatning asosiy xususiyati — uning ko'p qatlamli va ommabopligi, ya'ni har bir ijtimoiy guruhdan tomoshabin yoki iste'molchiga ega bo'lishidir [Morin, 2005, 41].

O'zbekiston olimlari ham mazkur mavzuda tadqiqotlar olib borgan. Jumladan, S. Karimov media madaniyatning ma'naviy hayotga ta'sirini yoritib, yoshlarning media savodxonligini oshirish zarurligini ta'kidlaydi [Karimov, 2019, 88]. M. Jo'rayev esa globallashtirish sharoitida ommaviy madaniyatning milliy madaniyat bilan o'zaro ta'sirini tahlil qilgan [Jo'rayev, 2020, 54].

Shuningdek, yoshlarning estetik ongiga media orqali ta'sir etishning psixologik mexanizmlari ko'plab zamonaviy izlanishlarda o'rganilgan [Azizxo'jayeva, 2021, 103].

Muhokama. 1. Ommaviy madaniyatning ijobiy tomonlari

1.1. Axborotga erkin kirish imkoniyati

Media tizimi axborot almashuvni tezlashtirdi, insonlarga global jarayonlar haqida xabardor bo'lish imkonini yaratdi. Internet yordamida odamlar istalgan sohadagi yangilikka tezda ega bo'lishmoqda. Bu ilmiy izlanishlar, ta'lim, madaniyat va iqtisodiy faoliyat uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

1.2. Madaniy almashinuvning kuchayishi

Globallashuv sharoitida turli xalqlarning madaniyati bir-biriga yaqinlashdi. Bu jarayon shaxsning dunyoqarashini kengaytiradi, boshqa madaniyatlarni hurmat qilishga o'rgatadi [Morin, 2005, 43].

1.3. Innovatsion ijodkorlikka turtki

Media platformalari (YouTube, TikTok, Instagram) yoshlarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishiga yordam bermoqda. Qisqa videolar, musiqiy ijod, grafik dizayn, bloggerlik insonlarning yangi ko'nikmalarini rivojlantirmoqda.

1.4. Ma'naviy-ma'rifiy kontentning keng tarqalishi

Bugungi kunda ko'plab ijtimoiy tarmoqlar orqali ma'rifiy roliklar, ilmiy kontent, psixologik maslahatlar, din va madaniyatga oid manbalar keng tarqalmoqda. Bu yoshlar ongining o'sishiga ijobiy ta'sir qiladi.

2. Ommaviy madaniyatning salbiy tomonlari

2.1. Iste'molchilik ongining kuchayishi

Ommaviy madaniyatda tijoratchilik asosiy o'rinda turadi. Reklama va marketing orqali jamiyatga "ko'proq xarid qil, ko'proq iste'mol qil" kabi g'oyalar singdiriladi [Adorno, 1991, 79]. Bu esa ayniqsa yoshlar ongida moddiy qadriyatlarning ustuvor bo'lishiga olib keladi.

2.2. Axloqiy qadriyatlarning yemirilishi

Ayrim media mahsulotlarida zo'ravonlik, shafqatsizlik, jinsiy ochiqlik, behayo nutq namoyon bo'ladi. Bu holat yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [Karimov, 2019, 93].

2.3. Milliy identitetga ta'sir

Begona madaniy oqimlarning kuchayishi ba'zan milliy qadriyatlarning so'nishiga sabab bo'ladi. Massmadaniyat yoshlar ongini g'arbona stereotiplarga moslashtirishga intiladi [Jo'rayev, 2020, 56].

2.4. Axborot manipulyatsiyasi va "fake news"

Medialashgan makonda yolg'on axborot, manipulyativ xabarlar, targ'ibot va mafkuraviy bosimlar ko'paymoqda. Bu esa jamiyatda chalkashliklar, ijtimoiy beqarorlik, ruhiy bosimlarga sabab bo'ladi [Toffler, 1980, 67].

2.5. Psixologik bosim va qiyoslash sindromi

Ijtimoiy tarmoqlardagi “ideal hayot” tasvirlari yoshlar psixologiyasiga salbiy ta’sir qiladi. Stress, past o‘z-o‘zini baholash, depressiya holatlari ko‘paymoqda [Azizxo‘jayeva, 2021, 106].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

Ommaviy madaniyat jamiyatga katta ta’sir ko‘rsatadigan kuchli ijtimoiy hodisadir.

Uning ijobiy jihatlari — axborotga erkin kirish, ijodkorlikni oshirish, madaniy almashinuv, ma’rifiy kontentning kengayishi.

Salbiy jihatlari — iste’molchilik ongining kuchayishi, ruhiy bosim, milliy identitetning zaiflashishi, manipulyatsiya va noto‘g‘ri axborotning ko‘payishi.

Yoshlarning media savodxonligini oshirish ommaviy madaniyatning salbiy ta’sirlarini kamaytirishning eng muhim yo‘lidir.

Ta’lim muassasalari, oilalar va jamoatchilik media madaniyatni to‘g‘ri shakllantirishda hamkorlik qilishi zarur.

Xulosa. Ommaviy madaniyat va media — bugungi global jamiyatning ajralmas qismidir. U insonning dunyoqarashiga, qadriyatlariga, xulq-atvoriga, ta’limiga hamda ma’naviy hayotiga bevosita ta’sir qiladi. Ushbu hodisaning ijobiy imkoniyatlaridan to‘g‘ri foydalanish, lekin uning salbiy oqibatlarini kamaytirish jamiyat oldida turgan muhim vazifalardandir.

Media savodxonligini oshirish, sog‘lom axborot iste’moli tamoyillarini shakllantirish, milliy madaniyatni targ‘ib qilish, yoshlarni ommaviy madaniyatning salbiy oqimlaridan himoyalash — bugungi kunning dolzarb ehtiyojidir.

Agar media oqimlari to‘g‘ri boshqarilsa, ommaviy madaniyat jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi, aks holda esa ma’naviy inqirozga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun mazkur sohada ilmiy izlanishlarni davom ettirish, tahliliy yondashuv va tizimli boshqaruv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Adorno T. Culture Industry. New York, 1991. – 74–79-betlar.
2. McLuhan M. Understanding Media. London, 1964. – 32-bet.
3. Morin E. La Culture de Masse. Paris, 2005. – 41–43-betlar.

4. Toffler A. The Third Wave. New York, 1980. – 59–67-betlar.
5. Karimov S. Media madaniyati va ma'naviyat. Toshkent, 2019. – 88–93-betlar.
6. Jo'rayev M. Globallashuv va madaniyat. Toshkent, 2020. – 54–56-betlar.
7. Azizxo'jayeva N. Yoshlar psixologiyasi va media. Toshkent, 2021. – 103–106-betlar.